

NAZILLI'NİN ANTİK KENTLERİ VE BÖLGENİN KÜLTÜREL ÖNEMİ

Doç. Dr. Sedat AKKURNAZ

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Orcid ID: 0000-0001-5385-6222

Nazilli'nin de içinde olduğu Büyük Menderes Havzası uygarlıkların ve kültürlerin gelişiminde öncü olmuş, önemli roller oynamıştır. Ege kıyılarından Anadolu'nun içlerine doğru uzanan Maiandros (Büyük Menderes) Nehri ve bu nehrin oluşturduğu vadi ise önemli kültürel bölgelerin başında gelmektedir. Latmos kaya resimleri gibi tarih öncesi dönem kültür izleri ve Miletos, Aphrodisias, Priene gibi onlarca antik yerleşim vadinin tarihsel değerini ortaya koymaktadır.

Havzanın önemli noktalarından birisi olan Nazilli ve çevresi ise uygun topoğrafyası, elverişli iklimi, bereketli toprakları nedeniyle tarih boyunca insanlığın önemli yaşam alanlarından birisi olmuştur. Bölge tarih öncesi dönemden itibaren yoğun şekilde iskan edilmiştir (Kaya 2021: 73-90). Pek çok ilçeye nasip olmayacak şekilde arkeolojik zenginlikler barındıran Nazilli'de çok sayıda arkeolojik kalıntı ve iz olmakla birlikte, ilçe sınırları içinde Mastaura, Harpasa ve Anineta gibi önemli antik kentler yer almaktadır.

Bu makalede söz konusu antik kentlerin yeri, konumu, topoğrafik özellikleri anlatılmış, kentlerin antik kaynaklarda nasıl geçtiği üzerinde durularak, kentlerin tarihsel bilgilerine yer verilmiştir. Günümüzde bu kentlerin nasıl keşfedildiği, 18. ve 19. yüzyılda Avrupalı seyyahların bölgeye yaptığı geziler, seyahat notları ve kaydettikleri bilgiler aktarılmıştır. Avrupalı gezginlerin gözünden bölgenin önemine değinilmiştir. Yakın zamanlarda bu kentlerde yapılan arkeolojik çalışmalar ve gün yüzüne çıkarılan kalıntılar üzerine değerlendirmeler yapılmış, bölge için önemi vurgulanmıştır. Ege kıyılarından Anadolu içlerine geçişi sağlayan ana güzergahlardan birisi üzerinde yer alan Nazilli ve çevresinde yaşanan tarihi olaylara yer verilmiş, bölgenin tarihi ve kültürel önemi anlatılmaya çalışılmıştır.

NAZILLI'DEKİ ANTİK KENTLER

Nazilli'nin de içinde olduğu Büyük Menderes Vadisi, Ege kıyıları ile Anadolu içlerini birbirine bağlayan doğal bir güzergahtır ve bu vadi boyunca uzanan yol önemli tarihi yollardan birisidir. Vadi içinde onlarca antik yerleşim bulunmaktadır (Talbert 2000: Map 61). Miletos, Myus ve Priene deniz kenarındaki kentlerken, ovanın kuzeyinde Magnesia, Tralleis, Nysa, Mastaura, Anineta ve Brioula kentleri yer almakta, güneyde ise Amyzon, Koskina, Euhippe, Orthosia, Harpasa, Antiokheia gibi kentler bulunmaktadır (**Resim 1**).

Nazilli kendi bölgesel coğrafyası içinde kavşak noktası sayılabilecek konumdadır (**Resim 2**). Ovanın güney tarafında Harpasos (Arpas Çayı/Kemer Çayı) yer almakta, bu çay boyunca uzanan Akçay Vadisi Karia içlerinden Maiandros Ovası'na bağlantıyı sağlayan önemli güzergahlardan birisidir (Hild 2014: 47, 103, Abb. 56). Ovanın kuzeyindeki Kestel Vadisi ise, *Mesogis*'i (Aydın Dağları) geçerek kuzeye doğru uzanmakta ve Lydia içlerinden Maiandros Ovası'na geçişi sağlayan doğal bir güzergahtır. Dolayısıyla, hem güneyden Karia Bölgesi'nden ve kuzeyden Lydia Bölgesi'nden gelen yolların kesiştiği bir noktada olması, hem de Maiandros (Büyük Menderes) Nehri boyunca uzanan doğu-batı akslı ana yol üzerinde olması Nazilli ve yakın çevresinin önemli bir konumda yer aldığını göstermektedir. Nazilli ilçe sınırları içindeki Mastaura, Harpasa ve Anineta kentleri de bu tarihi güzergahlar üzerindeki önemli kentler olmuştur.

boyunca Nazilli'nin geliştiği, halkın eğitim seviyesinin ve refahının arttığı söylenebilir. Aslında, bölgenin binlerce yıllık tarihi tekerrür etmiştir. Eskiçağlarda da bu yörede yaşayan insanlar benzer davranışlar sergilemiştir. Bölgenin, doğanın sunduğu imkanlar en verimli şekilde kullanılmış, zenginleşen toplum gelişmiş kentler kurup, refah içinde yaşamıştır.

SONUÇ

İnsanlık ve uygarlık tarihinin gelişiminde değerli bir yere sahip olan Büyük Menderes Havzası'ndaki önemli kültür bölgelerinden birisi de Nazilli ve çevresidir. Birçok antik kentin yer aldığı bu coğrafya sulak ve bereketli topraklara sahip olması nedeniyle binlerce yıldır kesintisiz yaşam alanı olmuş, sunduğu imkanlarla zengin ve güçlü toplumların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Ege kıyılarından başlayıp, Anadolu'nun içlerine giden doğal bir güzergah üzerinde yer alan Nazilli ve çevresi Hitit Devleti'nden başlayarak, Asur, Lydia, Pers, Hellenistik Dönem Krallıkları, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı'ya kadar tarihteki büyük devletlerin hep ilgilendiği, stratejik konumu nedeniyle önemli tarihi olayların yaşandığı bir bölge olmuştur. Nazilli'nin de içinde bulunduğu Büyük Menderes Vadisi tarihi şahsiyetlerin yaşadığı veya uğradığı, büyük orduların geçtiği bir coğrafya olarak köklü bir hafızaya sahiptir.

Mastaura, Harpasa ve Anineta gibi önemli kentler barındıran Nazilli ve çevresi tarihi kayıtlarda geçen ve Antik dönem yazarlarının sıklıkla bahsettiği bir coğrafyadır. Zengin bir geçmişe sahip olan bölgeye 17. yy.dan itibaren Avrupalı seyyahlar ve araştırmacılar ilgi göstermişler, yazdıkları kitaplarda geniş yer vermişlerdir. Yaklaşık 300 yıl boyunca bu ilgi sürmüş, uluslararası camia ve bilim dünyası tarafından tanınan, bilinen bir yer haline gelmiştir.

Son olarak vurgulanması gereken bir diğer konu ise, Nazilli halkının bölgenin arkeolojik ve tarihi zenginliklerini biliyor olması ve sahiplenmesi gerektiğidir. Herşey önce yerelde başlar, önce kendimiz sevmeliyiz mantığıyla hareket ederek, tarihi zenginlikleri içselleştirmeliyiz. Bizim, kendimizin, toplumun, bu vatanın öz değerleri olarak görmeliyiz. Halkın sahiplenmesiyle ve yerel kurumların desteklemesiyle arkeolojik çalışmalar daha da artacak, antik kentler daha bilinçli korunup, gün yüzüne çıkarılacak ve tanıtılacaktır. Böylece Nazilliyeye uluslararası seviyede değerler kazandırılmış olacaktır.

Nazilli'nin kurtuluşunun 100. yılı onuruna hazırlanan bu kitapta, özellikle belirtmek gerekir ki; kurtuluş mücadelesinin başkomutanı ve Cumhuriyetin kurucu önderi Atatürk de tarihe sahip çıkma bilinciyle hareket etmiştir. Bir örneğini Nazilli'de de gördüğümüz gibi büyük fabrikalar kurarken, bu fabrikalara tarihi isimler vermiştir. Genç Cumhuriyet kalkınmasında kilit rol oynayan bu işletmelere Sümerbank gibi, Etibank gibi adlar vererek, Anadolu'nun geçmişini sahiplenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında arkeolojik kazılar yapılmış, eski uygarlıklar araştırılmış, Anadolu kültürleri bizim kendi değerlerimiz olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKLAR

Antik Kaynaklar

Cicero, Marcus Tullius, *Epistulae ad Familiares*

Cicero, *Letters to Friends, Volume I-III*, Edited and Translated by D. R. S. Bailey, Harvard University Press, Cambridge, MA 2001.

Hierokles, *Synekdemos*

Hieroclis, *Synekdemos; accedvnt fragmenta apvd Constantinvm Porphyrogennetvm servata et nomina vrbivm mvzata*, by A. Bvrckhardt, in aedibvs B. G. Tevbneri, Lipsiae, 1893.

Livius, Titus, *Ab Urbe Condita Libri*

Livy, *History of Rome, Volume XIII: Books 43-45*, Translated by A. C. Schlesinger, Loeb Classical Library 396, Harvard University Press, Cambridge, MA 1951.

Plinius, *Naturalis Historia*

Pliny, *Natural History, Volume I: Books 1-2*, Translated by H. Rackham, Loeb Classical Library 330, Harvard University Press, Cambridge, MA 1938.

Pliny, *Natural History, Volume II: Books 3-7*, Translated by H. Rackham, Loeb Classical Library 352, Harvard University Press, Cambridge, 1942.

Ptolemaios, *Geographike Hyphegesis*

Geography of Claudius Ptolemy, Translated by E. L. Stevenson, The New York Public Library, New York 1932.

Stephanos Byzantios, *Ethnika*

Stephani Byzantii, *Ethnicorum (quae supersunt)*, by A. Meineke, G. Reimeri, Berolini/ Berlin 1849.

Strabon, *Geographika*

Strabo, *Geography, Volume V: Books 10-12*, Translated by H. L. Jones, Loeb Classical Library 211, Harvard University Press, Cambridge, MA 1928.

Strabo, *Geography, Volume VI: Books 13-14*, Translated by H. L. Jones, Loeb Classical Library 223, Harvard University Press, Cambridge, MA 1929.

Ortaçağ Kaynakları

Georges Pachymeres, *Relationes Historicas*

Georges Pachymeres, *Relations Historiques I – Livres I-III, Relations Historiques II – Livres IV-VI*, Éd. A. Failler, Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXIV/1-2, Societe d'edition "Les Belles Lettres", Paris, 1894.

Odo de Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*

Odo of Deuil, *The Journey of Louis VII to the East*, Translated by V. G. Berry, W. W. Norton Company Press, New York, 1948.

Modern Kaynaklar

Akkurnaz, S. 2020. "Mastaura Antik Kenti", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 165: 41-62.

Akkurnaz, S. 2021. "Anineta Antik Kenti", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacioğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 91-120.

Akkurnaz, S. 2022. "2020 Yılı Mastaura Antik Kenti Arkeolojik Yüzeysel Araştırması", *2019-2020 Yılı Yüzeysel Araştırmaları Cilt 3, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, Ankara: 151-170.

Akkurnaz, S. – Çorbacioğlu, Y. 2021. "Aydın'daki Antik Yerleşimler", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacioğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 9-54.

Arel, A. 2010. "La Periode De La Domination Turque; Le Village D'Arpaz Et Le 'Domaine Des Seigneurs", *Cites de Carie: Harpasa, Bargasa, Orthosia dans l'Antiquite*, Edt. P. Debord – E. Varinlioğlu, Presses Universitaires de Rennes, Rennes: 101-115.

Arundell, F. V. J. 1828. *A Visit to the Seven Churches of Asia*, J. Rodwell, London.

Ayönü, Y. 2015. "İslâm ve Bizans Kaynaklarına Göre Antiokheia Savaşı", *EBAD/JABS Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi/Journal of Aegean and Balkan Studies* 2015-1: 1-12.

Barnes, H.-Whittow, M. 1993. "The Oxford University/British Institute of Archaeology at Ankara Survey of Medieval Castles of Anatolia (1992), Mastaura Kalesi: A Preliminary Report", *Anatolian Studies* 43: 117-135.

Blondeau, V. 2010. "Orthosia, La Forteresse Byzantine", *Cites de Carie: Harpasa, Bargasa, Orthosia dans l'Antiquite*, Edt. P. Debord – E. Varinlioğlu, Presses Universitaires de Rennes, Rennes: 335 – 339.

Chandler, R. 1817. *Travels in Asia Minor, and Greece: Or, An Account of a Tour Made at the Expense of the Society of Dilettanti*, J. Booker and R. Priestley, London.

Chanotis, A. 2009. "Myths and Contexts in Aphrodisias", *Antike Mythen: Medien, Transformationen und Konstruktionen*, Edt. V. Dill – Ch. Walde, Walter de Gruyter, Berlin: 313-338.

Cramer, J. A. 1832. *A Geographical and Historical Description of Asia Minor, Vol. I*, The University Press, Oxford.

Culerrier, P. 1987. "Les évêchés suffragants d'Éphèse aux 5e-13e siècles", *Revue des études byzantines* 45: 139-164.

Çorbacioğlu, Y. 2021. "Kuzey Karia'daki Savunma Yapıları: Beğerli Kalesi, Teke Kale ve Hasanlar Kulesi", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacioğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 205-218.

Çörtük, U. 2021. "Harpasos (Akçay) Vadisi'nin Tarihsel Süreci Üzerine Notlar", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacioğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 55-72.

Çörtük, U. – Öncü, E. 2011. "A Study on the Defence Architecture of Northern Caria Akçay Valley: Kıztaşı And Beyerli Fortresses", *Arkeoloji Dergisi* XVI: 101-130.

Debord, P. – Varinlioğlu, E. 2010. "Harpasa", *Cites De Carie: Harpasa, Bargasa, Orthosia, Dans l'Antiquite*, Edt. P. Debord - E. Varinlioğlu, Presses Universitaires de Rennes, Rennes: 23-76.

De Lange, N. R. M. 1996. *Greek Jewish Texts from the Cairo Geniza*. Mohr Siebeck, Tübingen.

Diest, W. 1913. *Nysa ad Maeandrum nach Forschungen und Aufnahmen in den Jahren 1907 und 1909*. G. Reimer, Berlin.

Erdoğdu, M. A. 2004. "Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznâmesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XIX/1: 54-74.

Foss, C. 1982. "The Defenses of Asia Minor Against the Turks", *Greek Orthodox Theological Review* 27: 145-205.

- Garstang, J.–Gurney, O. R. 1959. *The Geography of The Hittite Empire*, British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- Hamilton, W. J. 1842a. *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: With Some Account of Their Antiquities and Geology* I. J. Murray, London.
- Hamilton, W. J. 1842b. *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia: With Some Account of Their Antiquities and Geology* II. J. Murray, London.
- Henry, O. 2010. "Harpasa, Les Necropoles", *Cites de Carie: Harpasa, Bargasa, Orthosia dans l'Antiquite*, Edt. P. Debord – E. Varinlioğlu, Presses Universitaires de Rennes, Rennes: 77– 99.
- Hild, F. 2014. *Meilensteine, Straßen und das Verkehrsnetz der Provinz Karia: Veröffentlichungen zur Byzanzforschung* 33. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Honigmann, E. 1942-1943. "The Original Lists of The Members of The Council of Nicaea, The Robber-Synod And The Council of Chalcedon", *Byzantion* 16/1: 20-80.
- Hunter, L. W. 1913. "Cicero's Journey to His Province of Cilicia in 51 B.C", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 3, Part 1: 73-97.
- Kazancı, N.–Gürbüz, A.–Boyras, S. 2011. "Büyük Menderes Nehri'nin Jeolojisi ve Evrimi", *Türkiye Jeoloji Bülteni* Cilt 54, Sayı 1-2: 25-56.
- Kaya, Y. S. 2021. "Nazilli'de Erken Bir Yerleşim: Toygar Höyük", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacioğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 73-90.
- Kiepert, R. 1908. *Karte von Kleinasien Mafsstab 1:400.000 in 24 Blatt*, D. Reimer, Berlin.
- Kourouniotis, K. 1922. "Μάσταυρα", *Ελληνικαι ἀνασκαφαι έν Μικρά Ασία*, Αρχαιολογικού Δελτίου: 247-257.
- Leake, W. M. 1824. *Journal of A Tour in Asia Minor with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of That Country*, J. Murray, London.
- Le Quien, M. 1740. *Oriens christianus: in quatuor patriarchatus digestus: quo exhibentur ecclesiae, patriarchae caeterique praesules totius orientis*. Typographia Regia, Paris.
- Macqueen, J. G. 1968. "Geography and History in the Western Asia Minor in the Second Millennium B.C.", *Anatolian Studies* 18: 169-185.
- Marchese, R. T. 1976. *A History of Urban Organization in the Lower Maeander River Valley: Regional Settlement Patterns to the Second Century A.D.*, Newyork University, Newyork.
- Paton, W. R. 1900. "Sites in E. Karia and S. Lydia", *The Journal of Hellenic Studies* Vol. 20: 57-80.
- Pococke, R. 1745. *A Description of The East, and Some Other Countries: Observations on The Islands of The Archipelago, Asia Minor, Thrace, Greece, And Some Other Parts Of Europe* 2. W. Bowyer, London.
- Prinzing, G. 1998. "Zu den Minderheiten in der Mäander-Region während der Übergangsepoche von der byzantinischen zur seldschukisch-türkischen Herrschaft (11. Jh.–Anfang 14. Jh.)", P. Herz ve J. Kobes (yay.) *Ethnische und religiöse Minderheiten in Kleinasien. Von der hellenistischen Antike bis in das byzantinische Mittelalter: 153-177*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Ramsay, W. M. 1960. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev. M. Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Robert, L. – Robert, J. 1954. *La Carie: Histoire et Geographie Historique avec le Recueil des Inscriptions Antiques*, Tome II: *Le Plateau de Tabai et ses Environs*, Maisonneuve, Paris.
- Robert, L. 1980. *À travers l'Asie Mineure: poètes et prosateurs, monnaies grecques, voyageurs et géographie*, École française d'Athènes, de Boccard, Paris.
- Sarın, Ü. 2021. "Harpasa Antik Kenti", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacioğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 171-186.
- Smith, W. 1878. *A Dictionary of Greek and Roman Geography: Abacaenum-Hytanis*, J. Murray, London.
- Talbert, R. J. A. 2000. *Barrington Atlas of the Greek and Roman World*. Princeton University Press, Princeton.
- Texier, C. 2002. *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* 2. Cilt. (Çev. A. Suat), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.
- Tozan, M. 2016. "Cicero'nun Cilicia Valiliği", *Cedrus* IV: 105-126.
- Üreten, H. 2021. "Harpasa Antik Kenti Tanrı ve Kültleri Üzerine Bir Araştırma", *Nazilli ve Çevresinin Arkeolojik Zenginlikleri*, Edt. S. Akkurnaz – Y. Çorbacioğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul: 187-203.